

SCHULTHEISZ EMIL: LEONHARDUS FUCHSIUS

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

A XVI. század legszebb botanikája, a 'De historia stirpium ...' 1542-ben jelent meg Bázelen. Szerzője Leonhard Fuchs, akiről a kor másik kiváló botanikusa, Charles Plumier a közismert dísznövényt, a fuksziát elnevezte.

A könyv latin editióját rövidesen német ('Neu Kreuterbuch...') fordítás követte, majd francia, holland, spanyol nyelven is megjelent. Ez a híres herbárium tartalmazza az első növényteni szótárt. Több mint 500 fametszetű ábrája művészi értékű. Itt találjuk a digitalis purpurea legkorábbi tudományos leírását (mint cardiacumot 200 évvel később az angol Withering vezette be a gyógyászatba).

Az editio princepsét követő 55 különféle kiadás világszerte ismertté tette a könyvet, s vele szerzője nevét. Ez a filológiai és botanikailag egyaránt jól fundált mű, mely a tudományos növénytan alapvető munkája, ma már bibliofil ritkaság. A korai kiadások oly nagy értéket képviselnek, hogy egy antikvár katalógus a bázeli német nyelvű 1543-as folio-kiadást 90 ezer dollárra értékeli.¹

Leonhard Fuchs a bajorországi Wemdingenben született 1501-ben. 1519-ben az ingolstadti egyetemen kezdte tanulmányait, ahol két év múlva a magister artium címet nyerte el. A klasszikus filológia után érdeklődése a medicina felé fordult. Három évig Münchenben folytatott praxist, ahonnan az ingolstadti egyetem orvosi karára hívták professzornak. Ingolstadtban 1526-tól 1528-ig tanított. Ezt követően György brandenburgi örgróf udvari orvosa lett, majd 1533-ban ismét elfoglalta régi katedráját.

Fuchs, aki minden új gondolat iránt fogékony volt, Melanchtonnal és Reuchlinnal való barátsága révén megismerkedett a reformáció tanaival. Protestáns lett és Luther Márton követője. Protestáns volta nagyon megnehezítette helyzetét az akkor jezsuita befolyás alatt álló ingolstadti egyetemen. Örömmel fogadta hát a württembergi herceg ajánlatát, aki Tübingenben kínált fel számára professzúrát. Ehhez az egyetemhez, melynek több ízben rectora is volt, 1566-ban bekövetkezett haláláig hű maradt.

Befolyása a tudományos világban óriási volt, s ezt még az a körülmény sem tudta kisebbiteni, hogy a tridenti zsinaton műveit indexre helyezték. Az egyház még azoktól a könyvektől is eltiltotta híveit, melyeknek címlapján Fuchs neve fordítóként szerepel.

Leonhard Fuchs, mint az angol Linacre s az olasz humanisták, arra törekedett, hogy a medicina görög klasszikusainak, elsősorban Hippokratésznek és Galénosznak jó és hű latin szövegeit adja közre. Hippokratész műveinek három, Galénosznak öt kötetét fordította latinra. Ezek mellett lefordította, kommentálta és kiadta Nicolaus Myrepsos Alexandrius orvosi írásait. Nicolaus Myrepsos a niceai császári udvar orvosa volt. Receptkönyvét a XIII. század végén írta. Ez a nagy terjedelmű (a regiszter 2667 címszót sorol fel!) 'Dynameron' a késő középkor egyik legelterjedtebb pharmacopea-ja. Elterjedését éppen L. Fuchs latin nyelvű fordítása (Bázel, 1549) tette lehetővé.

A fordításokon kívül számos orvosi, anatómiai és sebészeti kézikönyv származik az ő tollából. Valamennyi több kiadást ért meg, és hosszú évtizedekkel Fuchs halála után is gyakran használt könyvek voltak. A járványos betegségekről írott munkája angol nyelven is megjelent (London, 1562). Talán a legtöbbet forgatott könyve a 'Compendium' volt.

Felix Platter, Bázel város híres orvosa, kinek nevét atyjával folytatott ragyogó stílusú levelezése révén az irodalomtörténet is megőrizte, önéletrajzában arról tudósít, hogy mielőtt Montpellier-ben megkezdte volna orvosi studiumait (1551), otthon „Fuchsius Compendiumát” olvasta, majd – tartalmát jobban megtanulandó – táblázatokba írta át („Compendium Fuchsii in tabulis redigiert...”).² Ez a könyv címének – 'Compendiaria ac succinta admodum in Medendi artem Eisagogé seu Introductio'³ – megfelelően, bevezetés az orvostudományba. Az elzászi Hagenauban jelent meg 1531-ben, s igen gyorsan közkedvelté vált. A könnyed, világos stílussal írt 200 oldalas könyvecske a XVI. század medicusainak ezreit ismertette meg a medicina elemeivel.

Tanári feladatát Fuchs egyébként is igen komolyan vette. Hogy hallgatóinak az anatómiai, patológiai, fiziológiai adatok, valamint a szimptomatológia és szemiotika memorizálását megkönnyítse, táblázatokat állított össze. Ezek egy része nyomtatásban is megjelent. A betegségek tüneteit és jeleit feltüntető hat részes táblázat Tübingenben 1537-ben hagyta el a nyomdát ('Sex tabulae morborum et symptomatum').⁴

Fuchs, aki a görög hagyományok csaknem fenntartás nélküli híve, Galénosz tekintélyének feltétlen tisztelője – e szemlélettől átítva – ellenzője volt a medicinában minden arab befolyásnak. Ez a korszak pedig nem egyedül a görög–latin auctorok reneszánsza volt, hanem bizonyos mértékig az arab orvosi irodalom klasszikus művei is újjáéledtek. Az arab orvosok írásainak fokozott receptiója határozott ösztönzést adott mind a fiziológiai, mind pedig – és

különösen – a sebészet elméleti fejlődésének. Másrészt nem elhanyagolható az a körülmény, hogy számos görög szöveget éppen az arab művek őriztek meg!

Legelső önálló könyvében (*Errata recentiorum medicorum...*)⁵ Fuchs azokat a tévedéseket igyekszik összegyűjteni, amelyeket arab írók és a kortársak kézírataiban talált. Az *Errata*, mely későbbi kiadásában a '*Paradoxa Medicorum libri tres*'⁶ címet viselte, igen nagy feltűnést keltett. A maga korában ennek a könyvnek sokkal nagyobb hatása volt, mint a tudománytörténet által nagyobbra értékelt és időtállóbbnak bizonyult '*Herbarium*'-nak. Az *Errata* megjelenése után évtizedekig tartó irodalmi, gyakran személyes viták indultak meg.

Két legnagyobb ellenfele Servetus és Cornarius volt. Miguel Serveto (szül. 1511) a kisvérköri keringés első leírója, a tudománytörténetben mint a szentháromság tanát elvető eretnek ismeretes. Genfben 1553-ban mártírhalált halt. Megjegyzésre érdemes, hogy a kisvérköri keringésre vonatkozó, mai ismereteinket erősen megközelítő tanát '*Christianismi restitutio*'⁷ című teológiai írásában fejté ki (1553).

Servetus a nagynevű francia humanista és orvos, Symphorien Champier tanácsára 1536-ban orvosi tanulmányokat kezdett. Ellentéte Fuchs-szal tulajdonképpen Champier-n keresztül alakult ki. A két utóbb említett tudós között számos orvosi és irodalmi kérdésben volt éles ellentét (szifilisz eredete, scammonium dozírozása etc.). Servetus pártfogója, Champier támogatására írta 1536-ban első orvosi munkáját (*Apologia pro S. Campegio in Leon. Fuchsium*).⁸ Orvosi kérdésekhez kapcsolódva támadta ebben Fuchs-nak a hit által való üdvözülést illető vallási felfogását, és eretnekséggel vádolta a német humanistát. A sors iróniája, hogy később – más oldalról – éppen Servetus került e váddal bíróság elé, majd a máglyára. Fuchs, aki biztosan ült a protestáns Tübingenben, bántódást nem szenvedett. Könyve azonban, a '*Paradoxa*' az akkori viszonyok között nem ritka „bírálatban” részesült: Jean Moreau, Párizs akkori püspöke nyilvánosan megégette.

Fuchs másik irodalmi ellenfele, az ugyancsak tudós humanista orvos, Janus Cornarius, Hippokratész Összes művei kommentátora és sajtó alá rendezője (Bázel, 1538) volt. A közöttük könyvekben, pamfletekben, levelekben folyó vita a klasszikus szerzők művei interpretálásának problémáira, betegségek kezelését illetően pedig a gyógyszerek helyes dozírozására, a bevezetett terápia prioritására vonatkozott. Mindkét orvos ismert tudós, sokat olvasott szakíró volt, akiknek tudásánál talán csak a hiúságuk volt nagyobb.

Sok súrlódásra adott okot az a XVI–XVII. században kialakult szokás, hogy sikeres könyvekből egész fejezeteket vettek át a szerzőre való hivatkozás nélkül. Ezt tette Fuchs, amikor néhány capitulust forrásmegjelölés nélkül használt fel anatómiai könyvében Vesalius '*Fabrica*'-jából. Ugyanezt tették azonban mások az ő munkáival is, amit a nevére sokat adó orvos viszont nem hagyott megjegyzés nélkül. Egy-egy ilyen reflexió azután kimeríthetetlen viták forrása lett.

Irodalmi vita kapcsán került összeköttetésbe hazánk tudományos irodalmának jeles képviselőjével, II. Ulászló király udvari orvosával, Manardus Jánossal is. A Hippokratész-szövegek helyes orvosfilológiai értelmezése során Manardust is több támadás érte. Leonhard Fuchs volt az, aki az irodalomban a legerélyesebben kelt Manardus védelmére.

Ennél jelentősebb az a befolyás, amit Fuchs botanikai munkája gyakorolt a magyar szakirodalomra. Az első magyar fűvészkönyv írója, Melius Juhász Péter 'Herbárium'-ához többek között Fuchs botanikáját is felhasználta. Iványi Béla Szegeden a Ferenc-rendi könyvtárban megtalálta Fuchs 'De historia stirpium'-ának egy első kiadását, amelybe ismeretlen kéz mintegy 300 régi magyar gyógynövényt jegyzett be.⁹ Ez a becses nyelvemlék egyúttal azt is igazolja, hogy Fuchs könyve a hazai irodalomban is kedvező fogadtatásra talált.

A De historia stirpium nem pusztán adattár, melyben a „Kreuterbuch”-ok mintájára az ókor és középkor botanikai ismereteinek gyűjteményét kapjuk, hanem számos új leírással gazdagított, a farmakognózia és a gyógyítás szolgálatában is álló növénytan.

---

¹ Zeitlin & Ver Brügge Catalogue. No. 192. (Los Angeles, 1961).

² „Fuchs könyvének kompendiuma táblázatokra szerkesztve”

³ „A gyógyítás tudományába való rövid és tömörített összefoglalás, vagyis bevezetés”

⁴ „A betegségek és tünetek hat táblázata”

⁵ „Az újabbkori orvosok tévedései” (Hagenoe, 1530).

⁶ „Az orvosok furcsa gondolatainak három könyve”

⁷ „A kereszténység megújítása” (Bécs, 1553). A 170-171. oldalon írottak a keringés története szempontjából is jelentősek.

⁸ „S. Campegius védelmében Leon Fuchs-szal szemben”

⁹ ld. Ernyei József glosszáit: Acta univ. Szeged, 1931